

Nan Gongbo

LI QINGZHAO. CHAPTERS XI–XII (EPISODES 146–159) / TRANSLATION FROM CHINESE, INTRODUCTORY ARTICLE AND COMMENTARIES BY H. DASHCHENKO¹

Hanna Dashchenko

PhD (Philology), Associate Professor

University of Customs and Finance

2/4, Volodymyr Vernadskyi St., 49000, Dnipro, Ukraine

V. N. Karazin Kharkiv National University

4, Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

annadashchenko78@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3432-3679

The publication continues the Ukrainian translation of the historical novel “Li Qingzhao” (“李清照”) by the Hong Kong writer Nan Gongbo (南宮搏, 1924–1983). It presents Chapters XI and XII (episodes 146–159), originally serialized from September 28 to October 11, 1960 in the *Central Daily News* (“中央日報”), then the leading newspaper in Taiwan. The events depicted in this part of the novel take place around the year 1132 and focus on Li Qingzhao’s inner crisis following the death of her husband, the problem of remarriage, and the appearance of Zhang Ruzhou in her life.

The introductory article examines the issue of Li Qingzhao’s second marriage through the prism of Song historical sources and the later Qing scholarly tradition, which sought to deny or conceal this episode of the poetess’s biography. It includes a full translation of the *Letter to Hanlin Academician Qi Chongli* (“投翰林學士綦崇禮啟”), a key ego-document by Li Qingzhao in which she describes the circumstances of her second marriage to Zhang Ruzhou, domestic violence, the court proceedings, and her imprisonment. The article also analyzes a corpus of Song sources confirming the historical reality of this marriage and discusses Nan Gongbo’s later acknowledgment of his own mistake in denying the poetess’s remarriage under the influence of Qing scholars.

Special attention is paid to the portrayal of Zhang Ruzhou in the novel and its relation to historical sources. The study demonstrates that the writer deliberately transforms this figure: in Li Qingzhao’s letter, Zhang Ruzhou appears as a cruel and self-serving man, whereas Nan Gongbo describes him as an ordinary man who remains spiritually alien to the heroine, whose presence further emphasizes her intellectual loneliness and inner vulnerability.

The notes provide explanations of terms and realities, and brief information about the historical figures mentioned in the text as well.

Keywords: Nan Gongbo; Li Qingzhao; Zhang Ruzhou; historical novel; reception

Нань Гунбо

ЛІ ЦІНЧЖАО. ГЛАВИ ХІ–ХІІ (ЕПІЗОДИ 146–159) / ПЕРЕКЛАД З КИТАЙСЬКОЇ, ВСТУПНА СТАТТЯ ТА КОМЕНТАРІ Г. В. ДАЩЕНКО

У цій публікації вперше в синології наведено переклад глав ХІ–ХІІ (епізоди 146–159) історичного роману “Лі Цінчжао” (“李清照”) авторства гонконзького письменника Наня Гунбо (南宮搏, 1924–1983). Ці глави виходили з 28 вересня до 11 жовтня 1960 року в тайванській “Центральній щоденній газеті” (“中央日報”). Переклад попередніх глав надруковано у “Східному світі” № 4 за 2024 рік, № 1–4 за 2025 рік та

© 2026 H. Dashchenko; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the CC BY-NC (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

№ 1–2 за 2026 рік [Нань 2024; Нань 2025a; 2025b; 2025c; 2025d; 2026a; 2026b]. Позначення глав подано римськими цифрами (XI), а позначення епізодів – у форматі 1960.09.28_146, де 1960 – рік, 09 – місяць, 28 – день, а 146 – номер епізоду, зазначений у газеті. Події, зображені Нанєм Гунбо в цій частині роману, відбуваються приблизно в 1134 році.

Другий шлюб Лі Цінчжао: між історичним фактом і пізнішою фальсифікацією

Постать Лі Цінчжао, яку вважають найвидатнішою поетесою Китаю, зазвичай асоціюється з витонченою лірикою та трагічною долею, зумовленою втратою коханого чоловіка Чжао Мінчена (趙明誠, друге ім'я Дефу 德甫, 1081–1129) та батьківщини після падіння династії Північна Сун (北宋, 960–1127). Однак у її біографії є суперечлива подія, яку багато дослідників намагаються оминати або позначити як сфабриковану. Йдеться про її другий шлюб із дрібним чиновником Чжаном Жучжоу (張汝舟, ?–?).

Про появу цього чоловіка в її житті та наслідки їхньої фатальної зустрічі ми дізнаємося з унікального его-документа – її “Листа до члена Академії Ханьлінь пана Ці Чунлі” (“投翰林學士綦崇禮啟”). Цей текст, датований приблизно десятиим місяцем другого року правління під девізом *Шаосін* (листопад-грудень 1132 р.) [徐培均 2013, 308], є не лише майстерним взірцем офіційного послання, а й сповненою болю особистою сповіддю. Зважаючи на засадничу роль цього документа для розуміння як реальної особи Чжана Жучжоу, так і його художнього образу в романі Наня Гунбо, нижче наводжу його повний переклад:

Цінчжао з пошаною звертається [до Вас]:

Змалку [я] була навчена принципів справедливості та обов'язку і лише поверхово опанувала “Книгу пісень” і “Книгу ритуалів”. Нещодавно через хворобу [я] опинилася на межі життя і смерті і навіть не могла відрізнити вола від мурашки, а [для поховання] вже було підготовлено вапно і цвяхи². Хоча [мій] бідний молодший брат усе ще випробовував на собі [мої] ліки³, біля воріт залишився тільки один старий воїн. У цій розгубленості й тривозі [я] ухвалила необачне рішення. [Я] повірила [прекрасним] словам, що звучали мов [гра на] сопілці, й піддалася оманливим промовам, [що огортали] наче розкішна парча. [Мого] молодшого брата було легко ошукати: [він] одразу повірив [усьому, щойно] в нього в руках опинилися офіційні папери, [що їх показала та людина]. Сама ж [я], перебуваючи при смерті, хіба могла розпізнати, що [це зовсім] не [той чоловік, що здатний піднести] столик з яшмовим люстерком?⁴ Опинившись у такій складній ситуації, [я] не могла ухвалити рішення і, ще не оговтавшись від хвороби, була силоміць привезена до [його] дому. Щойно [мені] стало трохи краще, [я] усвідомила, що [ми] не можемо жити разом. Як могла [я], на схилі літ, поєднати свою долю з цією нищою людиною, здібності якої не перевищували хисту пересічного перекупника?

[Нарешті] я зрозуміла, [наскільки все це] було огидним: [він лише] прагнув поліпшити своє [матеріальне] становище, від самого початку вирішивши вбити [мене] і чекаючи [нагоди], наче йшлося про заволодіння коштовним нефритом⁵. Тож [він] уже більше не стримував своєї звірячої жорстокості, і з кожним днем побої частішали. Та хіба ж могли жалюгідні ребра Лю Ліна витримати удари кулаків Ши Ле?⁶ Схиляючись перед Небом та з страхом ступаючи по землі, хіба наважилася б я наслідувати Таньнян⁷ і повсякчас скаржитися [на свого чоловіка]? Проте [я] не хотіла, подібно до Лі Чи⁸, приректи себе на божевілля та ганьбу.

На допомогу ззовні годі було чекати, тому яких же [я] могла вжити заходів? Хіба [могла] я сподіватися, [що] така дрібна справа дійде до самого Імператора? [Але] за Вищою волею [вона] була передана на розгляд судді Верховного суду. [Після цього я] була закута в колодки та кайданки й постала перед судом, даючи свідчення разом із

[цим] злочинцем. Хіба лише Цзя Шен соромився бути серед [таких сановників, як] цзяньський [хоу Чжоу Бо] та [ін'їньський хоу] Гуань [Ін]?⁹ Хіба лише Лао-цзи та Ханю Фею [довелося задовольнитися] спільним життєписом?¹⁰ [У той час я] молила тільки про те, щоб уникнути смерті, навіть не сподіваючись на повернення [своїх] статків. [Те, що мені довелося] протягом ста днів прожити разом із цією жорстокою людиною, мабуть, не було карою Небес. [Однак те, що мені довелося] провести дев'ять днів у в'язниці, хіба це не справа моїх власних рук? [Якщо] жбурнути в горобця золотом¹¹, чи варта здобич такої втрати? [Той, хто] готовий розбити нефритовий диск разом із власною головою, безперечно, усвідомлює наслідки¹². Насправді ж через власну помилку й нерозважливість я сама приречла себе на долю [тих, хто] опинився у в'язниці.

Нині [мені випала] щаслива нагода низько схилитися перед [Вами], членом Академії Ханьлін, хранителем секретних наказів імператора, поважним чиновником знатного роду і взірцем шляхетності, кому немає рівних у столиці, найвидатнішою людиною [нашого часу]. [Місто] Фентянь було повернуто завдяки промовам Лу Чжи¹³. Спокій запанував у [двох військових округах] Хуай і Цай[чжоу] завдяки імператорському наказу [років правління під девізом] *Хуейчан*¹⁴. [Я була] гідна жалю [і] не мала до кого звернутися, але [Ви] розпрягли [власного] коня [заради мене]¹⁵. [Я] безмежно вдячна за [Вашу] високу милість, ніби [Ви] власноруч вивели [мене з в'язниці]. Тому [моя] сива голова [дивом] уникнула потрапляння до червоної книги¹⁶. Хіба може Цінчжао не відчувати великого сорому й, поклавши руку на серце, не докоряти собі за власні помилки? [І за] загальними принципами, [і за] здоровим глуздом [мені] не уникнути осуду десяти тисяч поколінь. Занапастивши чесноту й добре ім'я, як наважуся [я] постати перед достойниками імператорського двору? Навіть якби [весь] бамбук з гори Наньшань [перетворили на дощечки для письма], його не вистачило б, щоб занотувати всі людські плітки, [які сипалися на мене]. Лише слово мудреця здатне покласти край безпідставному наклепу.

Велетенський птах Пен [ширяє високо в небі], а крихітна перепілка [лине до землі], [вони] від природи літають по-різному. Вогняний шур *хошу* і крижаний шовкопряд *бінцян* навряд чи знайдуть щось спільне. Це однаково зрозуміло і мудрецам, і дітям.

Насмілююся благодіяти про Ваш присуд, [щоб він] очистив [моє ім'я]. Обіцяю [віднині вести скромне життя]: [носити] простий одяг і [харчуватися] грубою їжею, пізнаючи нове через осмислення старого. [Якщо мені] знову [доведеться] побачити річки й гори, [я], як і раніше, [матиму] один глечик і одну чашу. [Якщо ж мені вдасться] знову повернутися до рідних полів, [я] тричі омиюся і тричі пройду ритуальне очищення пахощами. [Я] недостойна бути [навіть Вашою] дальньою родичкою, [але] наважуюсь потурбувати [Вас] цим [зверненням].

Співвіднесення наведених у листі даних з історичними подіями дає змогу припустити, що другий шлюб поетеси тривав зовсім недовго: від необачного рішення під час важкої хвороби наприкінці червня до судового розірвання шлюбу та короткого ув'язнення поетеси в жовтні-листопаді 1132 року.

Довгий час дослідники династії Цін (清朝, 1636–1912) намагалися представити цей лист як підробку, прагнучи “очистити” репутацію поетеси від такого “ганебного” шлюбу. Проте свідчення самої Лі Цінчжао підкріплюються значним корпусом сунських джерел, що слугують надійним доказом реальності цього союзу. Ці відомості походять із різних жанрів (від приватних нотаток та поетичних коментарів до офіційних хронік та бібліографічних каталогів) і відрізняються за ступенем наближеності до описуваних подій та характером оцінки. Ба більше, половина з цих текстів написана ще за життя поетеси. Таке розмаїття голосів фактично спростовує намагання цінських дослідників представити цей епізод як пізнішу фальсифікацію біографії поетеси. Коментарі авторів тієї доби варіюються від стримано-нейтральних до тих, що емоційно фіксують реакцію суспільства на цю подію:

1. “Поетичні записи, складені відлюдником біля струмка Тяо” (“茗溪漁隱叢話”, 1148 р.) Ху Цзи (胡仔, друге ім’я Юаньжень 元任, 1110–1170): «Їань вдруге вийшла заміж за Чжана Жучжоу, [проте] невдовзі вони посварилися. Є [її] лист до Ці [Чунлі, друге ім’я] Чухоу, [де вона пише:] “Як могла [я], на схилі літ, поєднати свою долю з цією нищою людиною, здібності якої не перевищували хисту пересічного перекупника?” Всі, хто переказував [цю історію], не могли втриматися від сміху» (“易安再適張汝舟, 未幾反目, 有啟事與綦處厚云「煨以桑榆之晚景, 配茲駟儉之下材,」傳者無不笑之”);

2. “Розлогі нотатки з [гори] Біцзі” (“碧雞漫志”, 1149 р.) Вана Чжо (王灼, друге ім’я Хуейшу 晦叔, 1105–1160?): “Відлюдниця Їань <...> після смерті Чжао [Мінчена] вдруге вийшла заміж за якогось чоловіка, [але] після судового розгляду розлучилася з ним. У похилому віці живе самотньо, поневіряючись без прихистку” (“易安居士 <...> 趙死, 再嫁某氏, 訟而離之, 晚節流蕩無歸”);

3. “Нотатки про прочитані книги з кабінету начальника округу” (“郡齋讀書志”, 1151 р.) Чао Гун’у (晁公武, друге ім’я Цзичжи 子止, 1101–1180): “Спочатку [вона] вийшла заміж за Чжао Ченчжи¹⁷, була відома своїм літературним талантом <...> Однак [вона] не вирізнялася належною моральною стриманістю [і] згодом вийшла заміж за Чжана Жучжоу, не зберігши до кінця вірності [покійному чоловікові]. Поневірялася по світу, зрештою померла” (“先嫁趙誠之, 有才藻名 <...> 然無檢操, 後適張汝舟, 不終晚節. 流落江湖間, 以卒”);

4. “Тлумачення написів [у стилі] *лішу*” (“隸釋”, 1166 р.) Хуна Ко (洪适, друге ім’я Цзінбо 景伯, 1117–1184): “У пана Чжао не було спадкоємців, і Лі [Цінчжао] знову вийшла заміж” (“趙君無嗣, 李又更嫁”);

5. “Розрізнені записи з Юньлу” (“雲麓漫鈔”, кінець XII ст.) Чжао Яньвея (趙彥衛, друге ім’я Цзін’ань 景安, ?–?) – наведено повний текст листа Лі Цінчжао до Ці Чунлі;

6. “Хронологічний запис найважливіших подій від початку років під девізом *Цзянь’ань*” (“建炎以來繫年要錄”, початок XIII ст.) Лі Сінчуаня (李心傳, друге ім’я Вейчжи 微之, 1167–1243): “Придворний чиновник нижчого рангу [та] інспектор Управління перевірки військових рахунків Чжан Жучжоу підпав під судовий розгляд, оскільки [його] дружина, пані Лі, подала [на нього] позов, звинувативши [його] в навмисному завищенні [звітних даних] та внесенні [фальшивих відомостей] до державних документів. Згодом відповідні органи встановили, [що] Чжан Жучжоу вчинив корисливий злочин, [за який передбачалося покарання] каторгою. Імператорським указом [його] було викреслено зі списків [чиновників] і заслано під нагляд до Лючжоу. [Вирок було] виконано десятого місяця в день *цзіу* (8 грудня 1132 року. – Г. Д.). Пані Лі – донька [Лі] Гефея, вміла складати *ци*, називала себе Відлюдниця Їань” (“右承奉郎、監諸軍審計司張汝舟屬吏, 以汝舟妻李氏, 訟其妄增, 舉數入官也, 其後有司當汝舟私罪徒, 詔除名, 柳州編管. 十月己酉行遣. 李氏格非女, 能為歌詞, 自號易安居士”);

7. “Анотований каталог книг із кабінету Чжичжай” (“直齋書錄解題”, бл. 1241 р.) Ченя Чженьсуня (陳振孫, друге ім’я Боюй 伯玉, 1179–1262): “<...> [Вона] вийшла заміж за Чжао Мінчена, [друге ім’я] Дефу, з Дун’у. На схилі років [вона] значною мірою порушила норми вдовинної поведінки” (“<...> 嫁東武趙明誠德甫. 晚歲頗失節”).

Попри наявність такого вагомого переліку сунських джерел, вплив цінської традиції залишався настільки потужним, що під нього потрапляли навіть автори XX століття. Яскравим прикладом є Нань Гунбо, який у своєму романі свідомо уникнув теми другого шлюбу поетеси. Лише через чотири роки після виходу твору він у своїх спогадах відверто визнав це помилкою, спричиненою надмірною довірою до робіт цінських дослідників:

Завершуючи останні розділи роману, я виявив власні помилки та прорахунки. Це сталося через мою недостатню обізнаність, а також через те, що я підпав під вплив

хибних соціально-етичних уявлень династій Мін та Цін. Відтоді як Чжень Десю¹⁸ встановив моральні стандарти для жінок, учені династій Мін та Цін намагалися всіляко змінити або приховати ті факти з життя жінок попередніх династій, що не відповідали цим нормам. Тому питання повторного шлюбу Лі Цінчжао в їхньому уявленні пройшло шлях від “абсолютно неприпустимого” до “абсолютно неможливого”. Керуючись цим, вони, зрештою, спотворили реальні факти другої половини життя Лі Цінчжао [南宫搏 06.05.1964].

Нань Гунбо визнає, що піддався впливу дослідників, які намагалися “очистити” репутацію поетеси, і це змусило його свідомо відійти від історичної правди в другій частині роману:

Я підпав під вплив праці Юя Чженсе “Зібрані матеріали про життя Відлюдниці Їань”, через що опис життя Лі Цінчжао після переїзду на південь вийшов доволі незграбним. Я був абсолютно переконаний, що Лі Цінчжао ніколи не виходила заміж удруге, а також був уведений в оману працями Юя Чженсе, Куана Чжоу¹⁹ та інших дослідників, які намагалися спростувати її повторний шлюб. Це призвело до того, що друга половина роману перестала відповідати історичним фактам [南宫搏 06.05.1964].

Образ Чжана Жучжоу в романі Наня Гунбо “Лі Цінчжао”

У листі поетеси Чжан Жучжоу описується як “нища людина, здібності якої не перевищували хисту пересічного перекупника” (“茲駟儉之下才”). Тут Лі Цінчжао використовує слово 駟儉, яке з давніх часів вживалося в Китаї для позначення людини, що була посередником при купівлі чи продажу великої рогатої худоби [古代汉语词典 2002, 1982]. Починаючи принаймні з династії Тан, у різноманітних джерелах можна зустріти опис представників цієї професії як дріб’язкових та корисливих ринкових ділків, які не гребують жодними засобами для досягнення власної вигоди, схильні до гонитви за наживою та позбавлені шляхетності [汉语大词典 1993, 813].

Такий вибір слова не є випадковим для характеристики Чжана Жучжоу, адже поетеса зводить його до рівня найдрібнішого торговця, попри те що він обіймав посаду чиновника. На додаток Лі Цінчжао ще більше принижує його, вказуючи, що він не вирізнявся жодними здібностями навіть серед представників своєї професії (下才). Він описується як жорстокий і схильний до систематичного насильства чоловік: “[Він] уже більше не стримував своєї звірячої жорстокості, і з кожним днем побої частішали” (“遂肆侵凌, 日加毆擊”); “[мені довелося] протягом ста днів прожити разом із цією жорстокою людиною” (“友凶横者十旬”). Поетеса також підкреслює його жадібність, готовність убити заради власної вигоди та схильність до обману: “<...> вирішивши вбити [мене] і чекаючи [нагоди], наче йшлося про заволодіння коштовним нефритом” (“彼素抱璧之將往, 決欲殺之”); “[я] піддалася оманливим промовам, [що огортали] наче розкішна парча” (“惑茲似錦之言”).

У романі Чжан Жучжоу постає не як відверто негативний персонаж, а радше як людина, що поступово займає порожнечу в житті поетеси, яка утворилася після смерті Чжао Мінчена. Перед його появою автор вибудовує розлогий пролог, у якому Лі Цінчжао розривається між тілесним бажанням, пам’яттю про покійного чоловіка та конфуціанським ідеалом вдовиної вірності [див.: Нань 2026b]. Нань Гунбо детально показує, що внутрішня криза героїні зумовлена не так зовнішньою спокусою, як неможливістю примирити природні потреби тіла із жорсткими соціально-моральними нормами. Саме в момент цієї гострої психологічної й екзистенційної кризи з’являється Чжан Жучжоу, якого читач сприймає не як випадкового персонажа, а як людину, що виникає на тлі її самотності та вразливості.

Для підсилення посередності Чжана Жучжоу Нань Гунбо ще до введення його в сюжет згадує Лу Дефу, який потенційно міг би стати гідним чоловіком для Лі Цінчжао (епізоди 147–148). Насамперед автор підкреслює особливий, майже інтимний

характер їхніх стосунків: він “може зайти до моєї кімнати, сісти на край мого ліжка й просто поговорити зі мною!” – каже Лі Цінчжао. Ця репліка є радикальним викликом традиційному устрою, адже конфуціанські норми передбачали суворе розділення дому на чоловічу та жіночу половини: “Чоловіки та жінки мали проводити більшу частину часу нарізно, а коли їм доводилося бути разом, вони мали уникати фізичного контакту” [Ebrey 1993, 23]. За часів династії Сун “між внутрішньою та зовнішньою частинами дому мала існувати чітка межа”, і “протягом дня чоловіки не мали залишатися на внутрішній половині дому, а жінки не мали виходити за внутрішні двері без поважної причини” [Ebrey 1993, 23–24]. Жіночий простір мав бути завжди прихований від стороннього погляду [Ebrey 1993, 24–25].

У такому контексті Лу Дефу фактично не мав би права вільно відвідувати внутрішні покої Лі Цінчжао й сидіти біля її ліжка лише як її друг, оскільки це прямо суперечило правилам поведінки того часу. Чоловікам заборонялося заходити на жіночу половину без вагомих причин, і навіть слугам-чоловікам дозволялося входити туди лише для ремонту або під час лиха [Ebrey 1993, 23–24]. Нань Гунбо, безумовно, був обізнаний із цими нормами, однак він свідомо послаблює межу між “внутрішнім” і “зовнішнім” простором, щоб підкреслити винятковий характер довіри між Лі Цінчжао та Лу Дефу. Йдеться не про реалістичне відтворення повсякденної поведінки, а про художній прийом, за допомогою якого приватний простір стає продовженням внутрішнього стану героїні й вибудовується духовна близькість між чоловіком та жінкою, що радикально унеможливує будь-які сексуальні стосунки між ними. Саме це підкреслює Нань Гунбо, коли, попри всі позитивні риси Лу Дефу, Лі Цінчжао повністю відкидає можливість їхнього шлюбу: “Я не здатна перетворити дружбу на кохання. Я не знаю, які в нього почуття, але для мене це просто неможливо!”

Подальша поява Чжана Жучжоу набуває особливого значення, оскільки читач уже заздалегідь сприймає його кризь призму її внутрішнього конфлікту та відмови від більш гідного кандидата Лу Дефу, який має щирі почуття до неї та міг би стати її надійною опорою. Чжан Жучжоу з’являється в епізоді 151 роману, і його образ спочатку подано цілком нейтрально, що створює оманливе відчуття безпеки. Він вводиться в сюжет як “своя” людина: колишній учень батька поетеси Лі Гефея, якого представляє їй Лу Дефу. Це надає його появі видимість довіри, приховуючи його одержимість заволодіти видатною поетесою.

Перший жест Чжана Жучжоу – “дуже щедрий подарунок” – зовні відповідає соціально прийнятним нормам, проте не є виявом щирої симпатії, а є елементом стратегії поступового зближення. Лі Цінчжао не розпізнає його прихованих мотивів і легковажно приймає подарунок, “не надавши цій події жодного значення”, чим не свідомо відкриває простір для подальшого розвитку ініціативи з його боку. Подальша поведінка Чжана Жучжоу викриває його справжні наміри: він починає регулярно відвідувати її, “зачастив до неї, проте вона не вбачала в цьому нічого особливого”. Ту саму ситуацію герої бачать та інтерпретують абсолютно по-різному, і саме ця різниця у сприйнятті створює приховану напругу між персонажами. Для нього кожна наступна зустріч або послуга – це продумана стратегія для зближення з поетесою, ще один крок на шляху до мети, натомість для неї – це лише вияв ввічливості і турботи.

Нань Гунбо свідомо уникає безпосереднього зображення зустрічі Лі Цінчжао із Чжаном Жучжоу та їхнього спілкування, приховуючи характер його намірів, які, врешті-решт, виявляються абсолютно несподіванкою як для Лі Цінчжао, так і для читача – він прагне побратися з поетесою. Приблизно через місяць після їхнього знайомства він через посередництво її двоюрідного брата Вана Ціюаня робить їй пропозицію. Шлюб тут постає не як результат взаємного емоційного зближення, а як наслідок його розрахунків. Із самого початку пропозиція та поспіх, з яким її робить Чжан Жучжоу, вражають Вана Ціюаня (він “неабияк здивувався”). Також

його не задовольняє й водночас засмучує реакція Лі Цінчжао на сватання – щирий, майже недоречний сміх, що підкреслює розрив між соціально очікуваною серйозністю пропозиції та її ставленням до цієї події. Нань Гунбо навіть вводить елемент пародії (вона “вдавала пані Сюй – немолоду жінку, яка ще не втратила своєї вроди та чарівності!”), підкреслюючи роздвоєння між її тілесним досвідом старіння та уявленням про власну привабливість [див.: Нань 2026b]. Перше пояснення Лі Цінчжао, ніби перепоною для нового шлюбу є її похилий вік, на думку Вана Ціюаня, є безглуздом, адже воно прямо суперечить її нещодавній обіцянці: “Дозволь мені залишитися вірною пам’яті чоловіка до кінця життя!” Згодом він усвідомлює, що така різка зміна риторики вказує на її глибоку розгубленість і проблема полягає не лише у вірності покійному чоловікові чи страху старіння. Для Лі Цінчжао сама ідея повторного шлюбу є неприродною й навіть абсурдною, оскільки суперечить її емоційному стану та тому способу життя, який сформувався в неї після смерті Чжао Мінчена.

На відміну від реальної Лі Цінчжао, героїня роману відмовляється від пропозиції Чжана Жучжоу і згодом знаходить іншу мету в житті. Її емоційність, яка раніше була зосереджена на особистих переживаннях, тепер сублімується в різкий осуд корумпованих чиновників і написання політичних віршів (епізод 154). Вона використовує свій поетичний талент як форму спротиву, обираючи громадянську позицію замість життя дружини дрібного чиновника.

Наступного разу Нань Гунбо вводить персонаж Чжана Жучжоу в епізоді 158, остаточно закріплюючи його роль у романі як людини з “чужого світу”. Тут він зображується як випадковий супутник поетеси, людина, що рухається разом з іншими біженцями. Автор знову акцентує пересічність цього чоловіка, позбавленого будь-якої шляхетності чи особистої привабливості. Він свідомо позбавляє його появу будь-якого героїчного пафосу: його приїзд верхи на ослі, квапливі й незграбні рухи, надмірна метушливість та балакучість створюють образ приземленої, побутової людини, що різко контрастує з інтелігентністю та вихованістю Лі Цінчжао. У типологічному плані він навіть викликає асоціації з образом простакуватого супутника на кшталт Санчо Панси: він постійно говорить про практичні речі, маршрути втечі та способи виживання, тоді як героїня залишається зануреною в пам’ять, втрату й внутрішню самотність. Саме тому його присутність не зменшує її тривоги, а лише ще більше підкреслює духовну та інтелектуальну несумісність між ними.

Порівняння реального Чжана Жучжоу з його художнім образом у романі Наня Гунбо виявляє суттєву трансформацію цієї постаті. Автор використовує його образ не для точного відтворення біографічних фактів, а для більш детального зображення психологічного портрета самої поетеси. У листі Лі Цінчжао її другий чоловік постає відверто жорстокою та корисливою людиною, яку вона звинувачує у прагненні заволодіти її майном, фізичному насильстві та свідомому обмані. Натомість у романі Чжан Жучжоу майже позбавлений відверто негативних рис і постає як духовно чужа героїні людина, для якої складний духовний світ поетеси залишається недосяжним та абсолютно незрозумілим. Якщо реальний Чжан Жучжоу стає для Лі Цінчжао трагічною помилкою, яка ледь не знищує її, то в романі він радше виконує функцію контрасту, на тлі якого особливо виразно виявляються її інтелектуальна самотність та емоційна вразливість.

1960.09.28_146

XI.

Ван Ціюань і вся його родина щиро переймалися долею Цінчжао. Сам Ван Ціюань спілкувався з нею частіше за інших і краще за будь-кого розумів бурю суперечностей, що вирувала в душі його двоюрідної сестри. Тому під час одного з візитів він дуже обережно завів розмову про можливість повторного шлюбу.

Лі Цінчжао відреагувала спокійно, відповівши ледь помітною усмішкою. Однак така реакція не задовольнила Вана Ціюаня, і він продовжив:

– Цінчжао, я тут згадав про одну нашу родичку²⁰. Перед тим як вдруге вийти заміж, вона почувалася вкрай зле. Вона і фізично нездужала, і душа її була зломлена. А потім, після шлюбу...

– Вдівство, звісно, ранить і тіло, і душу жінки. За прикладами далеко ходити не треба, я сама тому доказ! – спокійно відповіла вона.

Ван Ціюань сумно зітхнув і гірко всміхнувся:

– Цінчжао, не будь такою холодною, прошу тебе.

– Тоді скажи, якою я маю бути?

– Я... – Він затнувся і, опустивши голову, прошепотів: – Цінчжао, колись ми могли говорити про будь-що, а тепер...

– А тепер ти хочеш, щоб я знову вийшла заміж, так? – різко перебила вона.

Ця холодна відстороненість відбила в нього бажання далі її вмовляти, тож він лише зітхнув.

Лі Цінчжао, похнюпившись, деякий час мовчала, а потім тихо промовила:

– Ціюаню, я знаю, ти турбуєшся, але такі речі не може вирішувати ніхто крім мене! Я також розумію, що нове життя могло б усе змінити для мене, але я не можу... Просто не можу... – скрушно зітхнула вона. – Зважитися на це надто складно!

– Цінчжао, ти маєш хоча б спробувати...

1960.09.29_147

– Спробувати... – Вона згадала ті муки, крізь які пройшла в полоні пристрастей тієї ночі, і тужно мовила: – Я не витримаю... Це наче батіг, а все моє тіло – одна суцільна рана!

Лише вона могла збагнути сенс цих слів, тоді як для Вана Ціюаня ця згадка про батіг так і залишилася незрозумілою.

– Брате²¹... – сказала вона після невеликої паузи. – Людина не може йти вперед, несучи на собі весь тягар минулого. Я це розумію... Але я ніколи не зможу позбутися його! Ба більше, ніхто не зможе змусити мене забути про все, що було, та відпустити минуле!

– Цінчжао, а якби... хтось зміг? – Ван Ціюань схопився за її останні слова, поспіхом додавши: – Якби хтось...

– Якби... – вона похитала головою. – Таке годі й уявити!

– Цінчжао, я думав... – він вагався, не знаючи, як продовжити.

– Думав що? – вона уважно подивилася на нього.

– Цінчжао... Лу Дефу ставиться до тебе з такою... Я думав, можливо, ви могли б стати ближчими!

Лі Цінчжао злегка усміхнулася, та нічого не відповіла.

– Цінчжао, я лише спостерігав за вами і думаю...

– У мене й так дуже мало друзів, – зітхнула Лі Цінчжао. – А ти хочеш, щоб я втратила й цього. Коли людина досягає нашого віку, їй нелегко заводити нових друзів. Якщо між старими друзями виникає бодай якесь непорозуміння, то вже важко підтримувати колишні стосунки.

– Цінчжао... – голос Вана Ціюаня сповнився жалем. – Ти змінилася! Раніше ти не була такою!

– Можливо... – швидко промовила вона. – Може, й так, не знаю! – Вона замовкла, а потім додала: – Можливо, тобі лише здається, що я змінилася... Ціюаню, я не хитрую...

– Ти просто намагаєшся уникнути відповіді!

1960.09.30_148

– Не згодна! – усміхнулася вона. – Нащо мені це робити?

– У душі ти щосили намагаєшся уникати відповідей на ці запитання!

Вона опустила голову, замислившись, і зрештою ледь помітна усмішка торкнулася її губ:

– Брате, думаю, ти маєш рацію. Але життя зробило мене такою, і змінитися дуже непросто!

– Чому ти уникаєш розмов про Лу Дефу? – Ван Ціюань вирішив перейти прямо до справи. – Хоча, звісно, я лише сторонній спостерігач.

– Брате, я ж тобі вже казала, він – мій друг! Друг, від якого в мене немає секретів. Друг, який може зайти до моєї кімнати, сісти на край мого ліжка й просто поговорити зі мною! Ось такі в нас стосунки. Як це можна змінити? Це просто неможливо! – Її голос тремтів, думки плуталися, і вона, ніби виправдовуючись, продовжила: – Я не здатна перетворити дружбу на кохання. Я не знаю, які в нього почуття, але для мене це просто неможливо!

– Цінчжао... – Ван Ціюань не знав, що сказати.

– Брате, дозволь мені залишитися вірною пам'яті чоловіка до кінця життя! – вона сумно усміхнулася. – Для мене це, мабуть, найкраще.

Розмова обірвалася. Пригнічений Ван Ціюань пішов, а Лі Цінчжао залишилася наодинці з власними переживаннями. І думала вона про свої стосунки з Лу Дефу: “У вдови не має бути друзів! Наші стосунки можуть викликати пересуди...”

Попри це, вона з нетерпінням чекала на його візити. Однак, коли Лу Дефу прийшов знову, щось змінилося в її ставленні до нього: у серці з'явилася якась перепона, і вона більше не могла поводитися з ним так, як раніше.

1960.10.01_149

Краплі дощу не можуть застигнути в повітрі, а сонце не може вічно залишатися нерухомим на небосхилі. Так само і життя людини: воно невпинно рухається вперед, йому байдуже, добре тобі чи погано, просто прямує далі... Вона ж відмовлялася рухатися разом із ним, власноруч звела навколо себе стіну й сховалася за нею...

Її життя було самотнім. У цій пустці вона без кінця занурювалася у спогади і калялася. Найбільше її мучило те, що серце все ще могло щось відчувати. Кожен його порух здавався їй провинною та зрадою пам'яті покійного чоловіка. Вона навіть переконувала себе, що це і є доказом того, що її любов була недостатньо відданою.

Але з часом самотність почала виснажувати й дратувати її. Навіть тут, на березі чарівного й неймовірно прекрасного озера Сіху, де все ніби створене для радості та безтурботних прогулянок, вона відчувала лише смуток. Безмежна туга! Туга, якій немає краю!

У ті дощові дні вона написала *ци* на мелодію “Звук за звуком. Повільно”:

Я без упину все шукаю, знов шукаю...

Холодна пуста, тиша і пітьма...

Біль рве. І холод ріже. Туга душу крас...

То ледь теплішає, то холод знов проймає –

Ніяк не звикну я до цього дня.

Три келихи... Дві чаші... П'ю вино...

Що ще робити, коли вітер зранку б'є в вікно?

Гусак десь проліта – і рана знов жива,

Були знайомі з ним колись давно...

Замети хризантем... Повсюди осінь купи залишила.

Змарнілий цвіт...

Кому тепер потрібен він? Спотворила вона...

Вартую край вікна... Одна...

Як дочекатись темряви? Несила!

Утуна листя в пелені дощу...

Кран-кран... Ковтає крапельки пітьма...

Усі ці почуття

Хіба вмістити може слово лиш одне – “журба”?

Вона написала його експромтом, а з легкої руки Вана Ціюаня він став відомим поза межами обійстя. Відтак по всьому Цзян[наню, цьому затишному куточку світу, і в Лін]ані співачки [скрізь виспівували цей *ци*]²² Лі Цінчжао.

У Лін'ані овдовіла Лі Цінчжао жила відсторонено від політики та імператорського двору. Однак цей *ци* привернув до неї загальну увагу. Як і колись у Бяньцзіні, літератори та поважні чиновники, що опинилися на півдні, із захватом знову заговорили про Лі Цінчжао.

1960.10.02_150

Чжао Тінчжи та Лі Гефей свого часу були вельми знайомими у Бяньцзіні. Хоча не можна було сказати, що їхні учні та старі друзі були повсюди, проте зараз в уряді на півдні вистачало людей, близьких до їхніх родин. Коли *ци* на мелодію “Звук за звуком. Повільно” набув популярності в Лін'ані, в обійсті раз у раз почали з'являтися гості, які прагнули висловити свої співчуття поетесі.

Дядечко Чжун щиро радів відвідувачам, адже він ще пам'ятав часи розквіту родини Чжао і не хотів, щоб господиня потерпала від самотності. Його дуже тішило, коли до неї приходили гості. А Ван Ціюань, бачачи цей потік відвідувачів, відрадив до Лі Цінчжао двох співачок, щоб ті виконували її *ци*.

Вона ще зовсім не стара, але тут, у південному краї річок та озер, її вважали останнім відблиском минулої величч²³ – великою поетесою часів Бяньцзіна, більшість сучасників якої вже відійшли у вічність. Четверо учнів Су Дунпо вже давно спочили, а Чжоу Бан'янь, останній майстер *ци* Північної Сун, помер якраз перед переїздом імператорського двору на південь²⁴. Вона здобула славу ще в Бяньцзіні і тепер продовжувала жити в Лін'ані!

Отож молоді південні поети вважали за велику честь бодай раз побачити велику поетесу, а старі знайомі при дворі прагнули знову зблизитися з нею, вбачаючи в ній свого роду окрасу мирних часів²⁵. Однак Лі Цінчжао трималася осібно, і її теперішнє життя дуже відрізнялося від минулого. Вона вже не дискутувала про літературу так палко, як у юності, проте, коли йшлося про державні справи, у неї було безліч думок, ба навіть, щиро кажучи, чимало нарікань!

1960.10.03_151

З часом серед її гостей дедалі частіше з'являлися студенти Вищої академії. Якось Лу Дефу, повертаючись зі служби в Шаосіні²⁶ до столиці, привів із собою Чжана Жучжоу, учня Лі Гефея. До вихованців свого батька Лі Цінчжао завжди ставилася з особливою щирістю. Чжан Жучжоу в той час обіймав посаду чиновника, який відав торгівлею чаєм. Після першої зустрічі він надіслав їй дуже щедрий подарунок, і вона легковажно прийняла його, не надавши цій події жодного значення. Відтоді він зачастив до неї, проте вона не вбачала в цьому нічого особливого. Натомість Чжан Жучжоу потай закохався в поетесу й зажагнув побратися з нею. Десять місяців після знайомства він звернувся до Вана Ціюаня з проханням стати посередником у сватанні. Той неабияк здивувався, проте одразу ж пішов поговорити зі своєю молодшою двоюрідною сестрою.

– Чжан Жучжоу? – ошелешено перепитала Лі Цінчжао. – І що ж йому треба від тебе? Щоб ти став сватом?

– Так, сватом...

Лі Цінчжао розсміялася. Вона вважала, що вже надто стара і ніхто більше не проситиме її руки. Хіба це не кумедно? До того ж, хоча Чжан Жучжоу й був колись учнем Лі Гефея, у її сприйнятті він був молодшим за неї, адже вона уславилася ще зовсім юною.

– Цінчжао! – Ван Ціюань, незадоволений її сміхом, мовив суворо й докірливо: – Я не бачу тут нічого смішного!

– Так, так! – вона все ще сміялася, роблячи якісь жести руками. – Я не маю сміятися, але нічого не можу з собою вдіяти, Ціюаню...

– Я не розумію! – похмуро відповів Ван Ціюань. – Хіба це смішно, коли чоловік робить тобі пропозицію?

– У моєму віці, коли хтось раптом надумав свататися... Як тут не сміятися?

1960.10.04_152

– То, виходить, ти збираєшся заміж? – сухо спитав він.

Він і сам знав відповідь, оскільки з виразу її обличчя вже зрозумів, що вона не має такого наміру, але його зачепив її тон, тому він вирішив навмисно загострити питання.

– О, ні... Хіба я можу знову вийти заміж? – Цінчжао нарешті стала серйозною.

Вона пильно поглянула на нього і додала:

– Я сміюся не тому, що мені втішно чути цю пропозицію. Я просто вражена! Я думала, що вже ніхто не наважиться навіть спробувати змінити моє рішення.

– Цінчжао, ти маєш зрозуміти одну річ: ти дуже рано зажила слави і ще підлітком стала відомою, тоді як більшості тих, з ким ти тоді спілкувалася, було далеко за тридцять. Ти змалку оберталася серед значно старших за себе людей, тому й подорослішала значно раніше. Насправді ти зовсім не стара! До того ж багато жінок за сорок виходять заміж удруге. Чому ти так затято переймаєшся своїм віком?

– Думаєш, я не стара? – різко обернувшись, спитала Лі Цінчжао.

Ван Ціюань не втримався – розсміявся, похитав головою й зітхнув.

– Ціюаню, той мій жест... Я вдавала пані Сюй²⁷ – немолоду жінку, яка ще не втратила своєї вроди та чарівності!

– Цінчжао, ти й справді... – Ван Ціюань скрушно зітхнув. – Щойно бідкалася, що стара, а тепер поводишся як дитина!

– Ти ж сам кажеш, що я не стара, ось я і вирішила трохи пограти! – вона все ще усміхалася. – А якщо серйозно, Ціюаню, коли я дивлюся на себе в дзеркало, то часом зовсім не відчуваю, що постаріла. Більшість моїх одноліток мають вигляд старших за мене.

– Міністр Ху²⁸ казав, що сорок років – це найкраща пора для жінки!

– Виходить, сорокарічній жінці не варто залишатися вдовою, так? – перервала вона його й додала: – Ціюаню, я бачу, що ти чудово ввійшов у роль свата!

– І що ж ти вирішила?

– Я... – Її усмішка миттю згасла, і вона важко зітхнула. – Я більше не вийду заміж. А якби й надумала, то не за Чжана Жучжоу...

1960.10.05_153

Сказавши це, вона одразу збагнула, що її слова були надто різкими, тож поспіхом виправилася:

– Ціюаню, я не те хотіла сказати. Просто... Якби я справді надумала вийти заміж, то не чекала б Чжана Жучжоу, а вже давно б побралася з кимось іншим.

Ван Ціюань і так усе зрозумів, тож лише ледь помітно усміхнувся.

– Ціюаню, не намагайся вгадати, що в мене на серці, – сказала вона, спохмурнівши. – І ще одне: прошу тебе, якось делікатно відмов Чжану Жучжоу. Не можна насміхатися з добрих намірів того, хто сватається.

– То що ж йому відповісти? Здається, він дуже квапиться.

– Що ж відповісти? – вона замислилася, а потім на її обличчі з'явилася дитяча, майже беззахисна усмішка. – Ціюаню, якби це було років двадцять тому, я б сказала: "Спершу поглянь на себе в дзеркало". Тепер, звісно, я так не відкажу.

Вона ще якусь мить міркувала, ніби підбираючи слова, і нарешті тихо промовила:

– Ціюаню, мені бракує друзів. Чжан Жучжоу хоч і не надто приємна людина, але все ж таки один з моїх друзів. Вирішуй сам, як краще йому відповісти.

– Цінчжао... – у голосі Вана Ціюаня бриніла туга. Він помовчав і скрушно додав: – Попереду ще довгі роки. Невже ти й надалі житимеш сама?

Вона рішуче кивнула, не вагаючись ні миті.

Вона вперше відкрито обговорювала можливість шлюбу відтоді, як овдовіла, хоча непрямих натяків до цього було вже чимало. Вона відмовила й свідомо обрала самотність, але десь глибоко в душі час від часу здіймалися ледь відчутні хвилі. Дівові мрії, що поверталися до неї серед нічної тиші, здавалися важкими хрущами, що повзали по її грудях, лоскочучи їх і пробуджуючи щемку бентегу.

1960.10.06_154

Людина не здатна літати, проте думка про політ її не полишає. Цими днями Цінчжао постійно марила цим відчуттям. І сивину вона тепер висмикувала старанніше, ніж раніше.

Хоча весна триває дев'яносто днів, по-справжньому прекрасних серед них заледве сімнадцять чи вісімнадцять. Весна в природі скороминуша, проте навіть серед літа, осені чи зими інколи зринає день, що дихає весною. Такою була тепер Лі Цінчжао – мов весна, що випадково заблукала серед літа чи осені: з'явилась на мить і вже згасає!

Весна розлилася її венами, огорнувши тіло м'якою, ніжною м'яккістю.

Але згодом усе швидко зникло...

Студенти Вищої академії, що навідувалися до неї, говорили не лише про літературу. Дедалі частіше розмова зверталася до ситуації в країні. Лі Цінчжао, невістка колишнього прем'єр-міністра, добре зналася на політиці. Хоча раніше вона трималася осторонь, після переїзду на південь біль за втрачену батьківщину пробудив у ній палку небайдужість.

Тому її пристрасна вдача тепер знаходила вихід у роздумах про сучасні події: вона затято засуджувала чиновників, що інтригували та гризлися заради власної вигоди. Час від часу вона писала політичні вірші, які через студентів розходилися міс- том. Майже кожен північанин у столиці знав напам'ять її рядки:

На півдні – скрізь шовкові шати та мало таких, як Ван Дао²⁹,

А з півночі звісток бракує – Лю Куня³⁰ там нині катма!

Проте саме тоді, коли південь, задовольнившись хиткою безпекою, переводив подих, а Лі Цінчжао обурювалася державними справами, ситуація раптом різко змінилася.

1960.10.07_155

ХІІ.

Прекрасний Цзяннань зрештою охопило полум'я війни. Холодної осені, дев'ятого місяця, військо чжурчженів раптово переправилося через річку й захопило Цзянькан. На початку десятого місяця Лін'янь здригався від тривожних чуток: начебто ворог уже взяв Сучжоу та Хучжоу, і місто ось-ось опиниться в лещатах. Імператорське військо виступило зі столиці: одні загони тримали оборону з боку Укана, а інші – рушили до Цзясіна та Пінвана³¹.

Лі Цінчжао, яка знайшла прихисток у Лін'яні, тепер знову загубилася в натовпі біженців, приречена на гірку долю вигнанки. Покинувши більшу частину речей, вона взяла з собою лише найцінніше – старовинний ритуальний посуд та книги – і рушила далі на південь. Дядечко Чжун, геть сивий, їхав верхи попереду, очолюючи валку, яка вже зовсім не нагадувала ту, що колись вирушила з Шаньдуна: тепер у них залишилося всього шість возів.

Усіх поглинув розпач...

Тепер ніхто не наважувався навіть плекати надію...

У возі, де тіснилися Лі Цінчжао та Цайсан, не було нічого, крім книг. Притиснувши до грудей "Записи про написи на бронзі та каменях" – плід усього життя її чоловіка, – Лі Цінчжао думала лише про одне: якщо їй судилося загинути в дорозі, цей рукопис стане її посмертним дарунком; якщо ж вона втратить усе, то нехай принаймні ці "Записи" вціліють...

Бурхливий потік річки Цяньтан залишився позаду! Миготливі вогники рибальських човнів у Сісіні³² теж позаду!

Крижаний вітер гуляв пустою. Натовпи вигнанців заповнювали дороги, і між ними, мов хвилі, ширилися тривожні чутки...

Учжу³³, генерал армії Цзінь, зрештою захопив Ліньянь.

1960.10.08_156

Коли війська Учжу захопили Ліньянь, Лі Цінчжао та її супутники саме дісталися Шаосіна. Мало хто вірив, що річка Цяньтан зможе спинити ворога: якщо чжурчжені здолали Янцзи, яку віками вважали непереборною перешкодою, то що вже казати про Цяньтан! Тому, щойно Ліньянь упав, усіх, хто вичікував у Шаосіні, знову охопив розпач і вони кинулися тікати далі. Коли місто заповнили чутки і за одну ніч людей поглинули страх та паніка, дядечко Чжун прийшов до Лі Цінчжао за наказом.

– Дядечку Чжуне, куди ж нам тепер іти? – зі сльозами на очах, згаслим голосом запитала вона.

– Ми не можемо тут залишатися, пані... – важко відповів старий, не знаходячи слів для розради.

Вона мовчала, похиливши голову в глибокій задумі. Вигнання... Нескінченне вигнання... Куди ж тепер? Коли вона покидала Ліньянь, родичі та друзі розлетілися навсібіч і кожен шукав порятунку самотужки. Ван Ціюань, діставши офіційне призначення, разом із сім'єю вирушив до Цзянсі. Лу Дефу довірив своє життя морю. Деякі члени родини Чжао з Шаньдуна теж роз'їхалися: хтось до Хугуана³⁴, а хтось загубився серед безкрайнього Цзяннаню. Її рідний брат Лі Хан³⁵ служив у штабі генерала Ханя Шичжуна³⁶, але звісток від нього давно не було. Інший, зведений брат³⁷ ще після падіння Бяньцзіна поїхав до Башу³⁸ на посаду судді, та вже кілька років від нього не було жодного листа. У Шаосіні вона залишилася зовсім одна, без рідних і друзів.

Тепер знову треба рушати в невідомість. Вона вагалася і боялася цього: навіть щоб бути вигнанницею, потрібна неабияка снага. А вона втомилася! Здавалося, сили остаточно полишили її.

– Поговоримо про це завтра, – врешті тихо промовила вона, намагаючись відстрочити неминуче.

Однак наступного дня все змінилося до невпізнання. Війна не знає зволікань! За одну ніч ворог переправився через Цяньтан, захопив Сісін і рушив на Сяошань³⁹.

1960.10.09_157

Лише за одну ніч Шаосін поринув у хаос. Біженці з півночі втікали до міста і тут-таки кидалися геть. У війську панувало сум'яття: одні загони солдатів відступали з Сяошаня, а інші того ж вечора вирушали з Шаосіна прямо їм назустріч.

Дядечко Чжун, охоплений тривогою, поспіхом наказував слугам збиратися в дорогу. Лі Цінчжао загубилася в людському морі, дозволивши возу везти себе куди-небудь. Як і тисячі інших вигнанців, вони не мали ні мети, ні плану. У душі була хитка надія, що за міськими стінами на них чекає безпека.

Дороги були захаращені зламаними возами та натовпами людей. Знадобилося чотири години, аби заледве вибратися за західну браму. Поза містом шлях став майже непрохідним, і вози ледве просувалися вперед. Лі Цінчжао зберігала гнітюче мовчання, стискаючи в руках кілька книг і кинджал⁴⁰. Вона вже все вирішила: якщо з'явиться ворог, цей сталевий клинок покладе край її життю.

Сивий дядечко Чжун сидів на передку поруч із візником. За поясом у нього стирчав короткий меч. Старий ніколи в житті не тримав зброї, і роки вже не сприяли ратним справам, але його серце було сповнене відваги: якщо хтось наважиться зазіхнути на господиню, він вихопить меч і битиметься до останнього подиху.

1960.10.10_158

На західній дорозі з'явився чоловік верхи на ослі в супроводі слуги. Вони обігнали валку стежкою вздовж поля і виїхали наперед. Побачивши вози родини Чжао, вершник зупинився, а впізнавши сивого дядечка Чжуна на передку, голосно гукнув його. Старий швидко махнув рукою у відповідь і, обернувшись до господині, мовив:

– Це пан Чжан... Чжан Жучжоу.

Полог воза був відхилений, і коли Лі Цінчжао нахилилася вперед, Чжан Жучжоу побачив її. Він поспіхом розвернувся, зліз з осла, кинув повід слуги й, піднявшись на насип дороги, підійшов до воза.

...Він рухався квапливо та незграбно. Лі Цінчжао, ледве стримавши усмішку, запитала:

– Ми так і не зустрілися в Шаосіні. Ви теж щойно з міста?

– Та ні, – Чжан Жучжоу витер піт із чола, – я втік із Сяошаня. Не сподівався, що і в Шаосіні буде таке жахіття!

– А що в Сяошані?

– Дуже кепсько. Здається, коли мені вдалося вибратися, ворог уже був на підступах до міста. – Чжан Жучжоу полегшено зітхнув. – А ви куди прямуєте?

– Кудись... – вона сумно всміхнулася. – У місті почалися заворушення, ми не могли там довше залишатися, ось і рушили. Дороги вщент забиті... – Вона гірко зітхнула, а потім спитала: – А ви?

– Спершу дістанемося повіту Шен⁴¹. Там мій земляк, Юй Мінчжен⁴², він колись був під опікою вашої родини. Зараз він тамтешній начальник.

Лі Цінчжао ледве пригадувала, хто такий Юй Мінчжен. Чжан Жучжоу помітив її вагання і пояснив:

– Юй Мінчжен завдячує своєю кар'єрою родині Чжао. За життя покійного прем'єр-міністра він навіть дістав підвищення. Я певен, якщо ви поїдете до нього, вас приймуть якнайкраще.

1960.10.11_159

Це був вихід, але вона не хотіла їхати разом із Чжаном Жучжоу, адже той сватався до неї. Хоча минуло чимало часу і багато що змінилося, вона все ще боялася, що спільна подорож дасть людям привід для погослосок. Тому вона в мовчанні роздумувала над його пропозицією...

Але дядечко Чжун уже все вирішив за неї. Старий слуга так переймався тим, куди везти господиню, що, щойно Чжан Жучжоу заговорив про Шен, він миттю вхопився за цю можливість.

– Пані, то ми їдемо до повіту Шен? – запитав він, шукаючи її згоди.

Вона лише важко зітхнула, глянувши на Чжана Жучжоу.

– Перечекайте якийсь час там. Це місто в горах, ворожа армія навряд чи дійде туди! – додав той.

Вона все ще вагалася, та, не маючи іншого вибору, зрештою пристала на пропозицію. Присутність Чжана Жучжоу дещо оживила їхню одноманітну ходу, проте він не вмовкав ні на мить: їхав на ослі поруч із возом Лі Цінчжао і всю дорогу без упину розповідав різні оповідки про мандрівників та всілякі чутки про чжурчженів на південь від Янцзи.

Вона слухала його не уважно. Поява супутника лише на перший погляд підбадьорювала, але насправді ж присутність чужої за духом людини змушувала її почуватися ще спустошенішою. Вона сумувала за рідними та друзями, розкиданими по всій країні. І, звісно, кожної миті думала про покійного чоловіка.

Вона потай зітхала: як же мало на світі супутників, здатних по-справжньому зрозуміти одне одного.

Пізня осінь... Дихання глибокої осені вже всюди... А вона все ще в дорозі...

¹ Переклад роману Наня Гунбо “Лі Цінчжао” виконаний у рамках проекту “Традиції китайської риторики: поняття, формулювання, перспективи” (“無核心的傳統——帝制時期『中國修辭學』的多樣性”) на 2024–2025 рр. під керівництвом професора Зеба Рафта (雷之波, Інститут китайської літератури та філософії, Академія Сініка, Тайвань) за фінансової підтримки Національної ради з питань науки і технологій (國家科學及技術委員會), Тайвань (113-2811-H-001-015).

² Вапно і цвяхи (灰釘) – сталий образ у класичній китайській літературі, що позначає приготування до поховання. Вапно використовували для обробки труни, а цвяхи – для забивання віка труни [徐培均 2013, 309].

³ “Випробовувати ліки” (嘗藥) – давній ритуал вираження синівської шанобливості та підданської відданості. У “Книзі ритуалів” (“禮記”) зазначається, що “[коли] правитель занедужає [і] п’є ліки, підданий спершу пробує [їх]. [Коли] батьки занедужають [і] п’ють ліки, син спершу пробує [їх]” (“君有疾飲藥, 臣先嘗之. 親有疾飲藥, 子先嘗之”) [禮記正義 2019, 133–134]. У цьому контексті йдеться про зняття проби з готового лікарського відвару перед його вживанням хворим з метою перевірки його безпеки та температури.

⁴ Столик із яшмовим люстерком (玉鏡架) – класична алюзія на весільний дарунок та гідного нареченого [徐培均 2013, 196]. Образ походить з історії, наведеної у збірці Лю Їціна (劉義慶, друге ім’я Цзібо 季伯, 403–444) “Нове викладення оповідань, що у світі ходять” (“世說新語”). У ній Вень Цяо, удаючи, що шукає нареченого для своєї племінниці, потай вирішує сам з нею побратися. Він надсилає їй столик з яшмовим люстерком як заручальний подарунок.

⁵ Тут Лі Цінчжао робить алюзію на «Коментар Цзо до “Весен і осеней”» (“春秋左氏傳”, IV ст. до н. е.), де згадується історія правителя царства Вея Чжуан-гуна (莊公, ?–478 р. до н. е.), який, намагаючись відкупитися від убивці, пропонував йому взяти дорогоцінний нефрит. Однак убивця відповів, що він і так заволодіє цією коштовною річчю після його вбивства. Пізніше цей вираз набув переносного значення – “привертати увагу грабіжників через володіння скарбами” або “накликати на себе біду через власне багатство” [徐培均 2013, 311].

⁶ Ребра Лю Ліна та кулаки Ши Ле (劉伶之肋... 石勒之拳) – паралельна алюзія, яку Лі Цінчжао використовує для опису домашнього насильства. Лю Лін (劉伶, друге ім’я Болунь 伯倫, 221–300) – видатний поет, один із “Семи мудреців з бамбукового гаю” (“竹林七賢”), відомий своєю ексцентричною поведінкою та пристрастю до вина. За переказами, коли один розлючений чоловік хотів його побити, Лю Лін спокійно зауважив: “Хіба ці курячі ребра підійдуть вашим кулакам?”, обеззброївши нападника своєю беззахисністю. Образ “ребер Лю Ліна” став символом тендітності інтелектуала перед грубою силою. Ши Ле (石勒, друге ім’я Шилун 世龍, 274–333) – засновник династії Пізня Чжао (後趙, 319–351). Він походив із кочового народу *цзе* (羯) і пройшов шлях від раба до імператора. Відомий своєю надзвичайною фізичною силою та войовничістю, а його кулаки символізують жорстокість і фізичне насильство. Лі Цінчжао протиставляє ці два образи, підкреслюючи нерівність сил і неможливість витримати побої [徐培均 2013, 311–312].

⁷ Таньнян (談娘) – жінка з народних переказів часів Південних і Північних династій (南北朝, 420–589), яку б’є п’яний чоловік, а вона постійно скаржиться на нього сусідам і співає жалібні пісні. Згодом цей сюжет перетворився на театралізовану форму народного виконання [徐培均 2013, 312]. Лі Цінчжао використовує цю алюзію як вказівку на те, що вона не має наміру наслідувати поведінку цієї жінки, тобто публічно скаржитися на жорстоке поводження з боку чоловіка, що підкреслює її небажання робити власну ситуацію предметом зовнішнього осуду або розголосу.

⁸ Це алюзія на оповідання видатного танського літератора, вченого та чиновника Лю Цзунюаня (柳宗元, друге ім’я Цзихоу 子厚, 773–819) “Життєпис Лі Чи” (“李赤傳”). Його герой, мандрівник і диак, поступово втрачає розум. Він помилково сприймає духа вбиральні за власну дружину, а саму вбиральню – за свій будинок. Попри спроби друзів переконати його в хибності цього марення, він остаточно божеволіє й зрештою помирає у вбиральні в нечистотах [徐培均 2013, 313].

⁹ Цзя Шен (賈生, 200–168 рр. до н. е.) – це ханський поет та мислитель Цзя Ї (賈誼), який став символом невизнаного генія. Він був надзвичайно талановитим юнаком і став наймолодшим чиновником, якого коли-небудь призначали на посаду вченого *боши* (博士) при дворі ханського імператора Вень-ді (文帝, 203–157 рр. до н. е.). Це викликало заздрість і

ворожість старих чиновників, зокрема Чжоу Бо (周勃, ?–169 р. до н. е.) та Гуаня Їна (灌嬰, ?–176 р. до н. е.), які зрештою домоглися його вигнання. Водночас цей вислів зустрічається в життєписі Ханя Сіня (韓信, 231–196 рр. до н. е.), полководця і першого імператора династії Західна Хань (西漢, 202–9 рр. до н. е.), який вважав цих двох чиновників недостойними свого рівня [徐培均 2013, 313]. Лі Цінчжао порівнює потребу виступати в суді разом зі злочинцями із приниженням, яке відчували видатні чоловіки давнини, змушені опинитися серед тих, кого вважали інтелектуально нижчими за себе.

¹⁰ Це алюзія на “Життєпис Лао-цзи і Ханя Фея” (“老子韓非列傳”) з “Історичних нотаток” (“史記”) Сима Цяня (司馬遷, друге ім’я Цзичан 子長, 145?–86? рр. до н. е.), де біографії засновника даосизму Лао-цзи та ідеолога легізму Ханя Фея об’єднані в один розділ. Коментатори вважали таке поєднання недоречним через повну протилежність їхніх поглядів. У пізнішій літературній традиції цей вислів став означати поєднання людей, які не мають нічого спільного між собою [徐培均 2013, 313].

¹¹ 抵雀捐金 (дослівно: жбурнути в горобця – втратити золото) – це образний вислів зі значенням “пожертвувати надто цінним заради чогось нікчемного”. Тут поєднуються алюзії на два класичних сюжети. Перший згадується у трактаті “Чжуан-цзи” (“莊子”) авторства давньокитайського філософа Чжуан-цзи (莊子, друге ім’я Цзисю 子休, 369?–286 рр. до н. е.). Там розповідається про чоловіка, який збиває горобця коштовною перлиною суйського хоу, а всі довкола сміються з нього, бо він жертвує надзвичайно цінною річчю заради мізерної здобичі. Другий сюжет наводиться у трактаті “Дискусії про сіль та залізо” (“鹽鐵論”, І ст. до н. е.) Хуаня Куаня (桓寬, друге ім’я Цигун 次公, ?–?), де згадуються люди, що живуть біля підніжжя гори Кунь. Вони відлякують сорок, жбурляючи в них шматками необробленого нефриту [徐培均 2013, 314].

¹² Це алюзія на історію, наведену в “Життєписі Ляня По і Ліня Сянжу” (“廉頗藺相如列傳”) з “Історичних нотаток” Сима Цяня. Коли правитель могутнього царства Цінь підступом намагався привласнити безцінний нефритовий диск царства Чжао, не віддавши за нього обіцяні міста, Лін Сянжу хитрістю повернув скарб до своїх рук. Відступивши до колонії, він пригрозив, що розіб’є диск разом із власною головою, якщо на нього чинитимуть тиск. Вислів став символом рішучості й готовності йти до кінця, навіть ціною самопожертви.

¹³ Тут наведено алюзію на події 783–784 рр., коли танський імператор Де-цзун (德宗, 742–805) через військовий заколот був змушений тікати до міста Фентянь. Його супроводжував видатний державний діяч і радник Лу Чжи (陸贄, друге ім’я Цзін’юй 敬輿, 754–805). У китайській традиції його ім’я стало символом майстерного державного красномовства, оскільки він складав імператорські накази й звернення з такою силою та переконливістю, що вони надихали воїнів і народ на боротьбу. Саме це, за традиційними уявленнями, сприяло придушенню заколоту та поверненню столиці [徐培均 2013, 315–316].

¹⁴ Тут наведено алюзію на придушення повстань у військових округах Хуай і Цайчжоу. У листі Лі Цінчжао, ймовірно, поєднано дві різні історичні події: повстання У Юаньцзі (吳元濟, 783?–817) та заколот в округах Цзе і Лу. У першому випадку складання текстів імператорських наказів пов’язують з іменем видатного танського вченого і поета Ханя Юя (韓愈, друге ім’я Туйчжи 退之, 768–824), однак ця подія відбулася в період правління під девізом Юаньхе (元和, 806–820), а не Хуейчан (會昌, 841–846). У другому випадку тексти імператорських наказів складав відомий танський політик та літератор Лі Деюй (李德裕, друге ім’я Венъжао 文饒, 787–849). Ця подія справді припадає саме на період правління під девізом Хуейчан, але відбувалася вона в інших округах [徐培均 2013, 316].

¹⁵ Розпрягти [власного] коня (解驂) – алюзія на історію про видатного політика царства Ці Яня Їна (晏嬰, друге ім’я Чжун 仲, 578–500 рр. до н. е.). Згідно з “Історичними нотатками” Сима Цяня, він зустрів на дорозі достойного чоловіка Юе Шифу і викупив його з неволі, розпрягнувши заради цього одного з коней власної колісниці. Пізніше цей вислів став означати готовність негайно прийти на допомогу людині у скрутному становищі [徐培均 2013, 316]. Тут Лі Цінчжао дякує Ці Чунлі за підтримку, завдяки якій їй вдалося звільнитися з ув’язнення.

¹⁶ Червона книга (丹書) – офіційний реєстр злочинців, до якого імена заносилися червоною тушшю. Це вказівка на те, що Лі Цінчжао вдалося уникнути офіційного визнання злочинницею та відповідного покарання.

¹⁷ Тут, ймовірно, вкралася технічна помилка при переписуванні тексту й автор помилково зазначив ім’я Чжао Мінчена (趙明誠) як Чжао Ченчжи (趙誠之).

¹⁸ Чжень Десю (眞德秀, друге ім'я Цзінюань 景元, 1178–1235) – китайський політик та філософ династії Південна Сун. Його неоконфуціанські погляди дістали підтримку імператорського двору, і він відіграв важливу роль у перетворенні неоконфуціанства в домінуючу політичну філософію того часу.

¹⁹ Юй Чженсе (俞正燮, друге ім'я Лічу 理初, 1775–1840) – відомий китайський учений, філософ і філолог. Разом із Юанем Меєм (袁枚, друге ім'я Цзицай 子才, 1716–1797) та Лі Жучженем (李汝珍, друге ім'я Сунши 松石, 1763?–1830) вважається одним із трьох мислителів, які виступали на підтримку прав жінок у Китаї до XX ст. [Li 2000, 195]. Критикував практики бинтування ніг, убивства немовлят жіночої статі та культу вдовиної цнотливості [Lu 2008, 116]. Куан Чжоуї (況周頤, друге ім'я Куйшен 夔笙, 1859–1926) вважається одним із чотирьох провідних майстрів жанру *ци* кінця династії Цін (清末四大家).

²⁰ Тут Нань Гунбо використовує слово 姑母 “тітка (по батькові)”, яке я переклала в тексті як “родичка” з огляду на таке. У системі китайської термінології спорідненості виникає цікава колізія щодо статусу Вана Ціюаня, якого автор представляє як старшого двоюрідного брата Лі Цінчжао по материнській лінії (表哥). Оскільки вони мають різні прізвища, їхній зв'язок є непрямим (тобто опосередкованим материнською лінією або через жіночі родинні зв'язки), проте згадка Ваном Ціюанем “нашої тітки по батькові” (“我們的一個姑母”) в розмові про повторний шлюб вносить певну двозначність. У традиційному Китаї цей термін позначає лише сестру батька як члена того самого клану, що може свідчити про широке трактування родинних зв'язків у великих кланах династії Сун, де спільні предки по жіночих лініях давали змогу ідентифікувати далеку родичку як спільну тітку.

Водночас статус Лі Цінчжао як “молодшої двоюрідної сестри” (表妹) підкреслюється її емоційною близькістю з Ваном Ціюанем. У романі він виступає не лише як родич, а й як довірена особа, що знає про її “внутрішні суперечності” та намагається сприяти її особистому щастю через повторний шлюб. По-перше, вживання цього терміна може свідчити про стилістичну умовність, коли генеалогічна точність поступається місцем відображенню складної мережі соціальних зв'язків тогочасного суспільства. По-друге, це може бути результатом авторської неузгодженості або помилкою у використанні специфічної термінології. По-третє, оскільки в художній прозі такі назви спорідненості іноді вживаються менш строго, ніж у реальному родовому описі, йдеться, ймовірно, не про буквальну вказівку на конкретну родичку, а про типовий приклад старшої жінки родини, чий успішний досвід повторного шлюбу використовується як аргумент у розмові.

²¹ Нань Гунбо вживає слово 表哥 “старший двоюрідний брат (по материнській лінії)”, яке я тут і далі у звертаннях перекладаю як “брате”. Автор варіативно вживає два терміни на позначення Вана Ціюаня, що потребує спеціального пояснення. В епізодах 60 і 133 він згадується як 表兄 [Нань 2025b, 177; Нань 2026b, 142–165], а в епізодах 147 і 148 – як 表哥. Обидва терміни є синонімічними з погляду системи китайської спорідненості й позначають старшого двоюрідного брата по материнській лінії, однак їхнє функціонування в тексті залежить від контексту. У розповідних частинах, де йдеться про соціальний статус, родинні обов'язки або майнові питання (як-от опис житла чи догляд за хворою поетесою), вжито книжний та офіційний термін 表兄. Це слово підкреслює формальну ієрархію та роль Вана Ціюаня як старшого чоловіка в роду, наділеного відповідальністю та авторитетом. Натомість у діалогах Лі Цінчжао звертається до нього як до 表哥, що підкреслює довірливий характер розмови між героями, де Ван Ціюань постає не лише як родич, а і як найближчий співрозмовник і посередник у вирішенні особистої дилеми героїні. Чергування 表兄 / 表哥 не відображає різниці у ступені спорідненості, а виконує виразну стилістичну функцію, що дає змогу автору показати Вана Ціюаня не просто як формального представника клану, а як близьку людину, перед якою Лі Цінчжао може дозволити собі бути широкою та вразливою.

²² У цьому місці текст втрачено, бракує вісім та п'ять ієрогліфів. В усіх примірниках газети, наявних у тайванських бібліотеках, у цьому місці текст також зазнав утрат.

²³ Тут вжито усталений вислів 魯殿靈光 (дослівно: священне сійво палацу [князівства] Лу), який використовується як метафора для рідкісних речей чи пам'яток, що дивом уціліли під час великого лиха. Його джерелом є передмова до *фу* “Палац Священного сйива [князівства] Лу” (“魯靈光殿賦”) Вана Яньшоу (王延壽, друге ім'я Венькао 文考, 143?–163?). Палац був зведений Лю Юєм (劉歆, 160?–128? рр. до н. е.), сином ханського імператора Цзін-ді (景帝, 188–141 рр. до н. е.), на території сучасного міста Цюйфу (провінція Шаньдун). Через майже три століття зведення споруди Ван Яньшоу відвідав її і склав *фу*,

де детально описав історію її побудови, архітектуру та внутрішнє оздоблення, зокрема різноманітне різьблення та розписи на стінах. Він був уражений, що ця велична споруда встояла серед руїн минулої епохи, ніби священний оберіг: “Коли дім Хань занепадав, [а] розбійники чинили набіги, всі палаци Західної столиці, включно з Вейяном та Цзяньжаном, були вщент зруйновані. Лише [палац] Священного сяйва височів непохитно, вцілілий [посеред руїн]. Чи не тому це, що духи-охоронці оберігали його, аби зберегти дім Хань? Утім, [його] планування та устрій відповідають [розташуванню] небесних сузір’їв, що і є запорукою його тривкої непохитності” [全汉赋评注 2003, 717].

²⁴ Видатний сунський поет Чжоу Бан’янь (周邦彦, друге ім’я Мейчен 美成) помер у 1121 році, за шість років до падіння Північної Сун і втечі імператорського двору на південь. Однак у літературі його смерть часто трактується не просто як біографічний факт, а як символічний рубіж, що знаменує завершення “золотої доби” цієї епохи. Називаючи його “останнім майстром *ци* Північної Сун” (“北宋最後一位詞宗”), Нань Гунбо підкреслює, що з його відходом згасла сама душа епохи витонченого дозвілля та безтурботного життя, на зміну яким невдовзі прийшли хаос війни та національного приниження. Те, що поет не дожив до втечі вищого керівництва країни в 1127 році, у художньому контексті сприймається як своєрідний акт милосердя Небес: найвидатніший майстер *ци*, який довів поезію в цьому жанрі до музичної та стилістичної досконалості, уникнув долі свідка руйнації того світу, який він так віддано оспівував. Його смерть стає передвістям катастрофи, а сам 1121 рік – останньою мирною точкою, після якої жанр змушений був трансформуватися з лірики насолоди в поезію болю, вигнання та втрачених надій, яку ми бачимо вже у творчості Лі Цінчжао. Цей хронологічний розрив свідомо підсилює трагізм ситуації, коли велична культура ніби помирає в особі свого творця за мить до того, як її фізичні атрибути, як-от палаци, вежі та сади, були стерті з лиця землі. Такий підхід характерний для художнього нарративу роману, де біографічні факти підпорядковуються логіці епохальних узагальнень, а історичні постаті групуються не за точними датами життя, а за їхньою належністю до певного культурного світу до катастрофи, що протиставляється періоду після неї.

²⁵ Нань Гунбо використовує тут фразу “昇平的一種點綴” (“окраса мирних часів”), яка в контексті долі Лі Цінчжао набуває гострої іронії та трагізму. У традиційній китайській політичній думці існує ідеалістична теорія циклічного розвитку суспільства “Три епохи” (三世), що була сформульована в «Коментарі Гун’яна до [хроніки] “Весен і осеней”» (“春秋公羊傳”, IV–III ст. до н. е.): “епоха хаосу” (據亂世), “епоха наближення до спокою” (昇平世) та “епоха великого спокою” (太平世). Перша стадія позначає час воєн, безладдя та брак упорядкованого культурного життя; друга – характеризується поступовим подоланням хаосу, утвердженням ритуально впорядкованого правління та розвитком “культурного вчення” (“文教”); третя – станом повної гармонії, що мислиться як майже недосяжний ідеал [林義正 2003, 206–207]. У межах цієї концепції ці категорії розглядаються як ідеологічні орієнтири, що часто не збігаються з реальністю. Як підкреслює цінський дослідник Пі Сіжуй (皮錫瑞, друге ім’я Лумень 鹿門, 1850–1908), “смісл [тексту] прямо суперечить реальним подіям” (“其義與時事正相反”), що вказує на нормативний, а не описовий характер цих категорій [林義正 2003, 206].

Згадка про стадію “наближення до спокою” в контексті Південної Сун є глибоко іронічною: прагнучи за будь-яку ціну легітимізувати своє становище після втечі на південь, сунська еліта в Лін’ані використовувала постать Лі Цінчжао та інших впливових літераторів як інструмент ідеологічного самозаспокоєння та символічний культурний ресурс. Як зазначає Пітер Лордж, сунська еліта намагалася “накинути пристойний риторичний плащ на голе застосування сили”, видаючи військову неспроможність та вимушені поступки за цивілізований порядок і стабільність [Lorge 2015, 12]. Намагаючись відтворити ілюзію стабільності, можновладці перетворювали трагічну слабкість держави на декоративний елемент “цивілізованості”: імператорський двір зводив розкішні палаци та влаштовував бенкети, вдаючи, що імперія все ще велична, хоча половина країни опинилася під окупацією чжурчженів.

Називаючи Лі Цінчжао “окрасою мирних часів”, Нань Гунбо викриває “риторичну маніпуляцію”, яка стала засадничою стратегією саморепрезентації династії Сун [Lorge 2015, 21]. “Старі знайомі при дворі”, вбачаючи в поетесі лише витончений елемент декору та “живий артефакт” минулої слави, ігнорують її особисту трагедію, вдовину самотність та

більш за долю країни. Саме це викликає в Лі Цінчжао відчуття відстороненості, а її нелюдимість постає як форма свідомого спротиву ролі пасивної декорації у сконструйованій картині світу. Вона відмовляється бути символічною прикрасою, натомість перетворюючи свої вірші на знаряддя гострого нарікання та соціальної критики.

²⁶ Шаосін (紹興) – місто на півдні сучасної провінції Чжецзян, розташоване на південному березі Ханчжоуської затоки. У давнину було відоме під назвами Куайцзі (會稽), Шаньїн (山陰) та Юечжоу (越州) і слугувало політичним та культурним центром регіону ще з часів держави Юе (越國, V ст. до н. е.). За часів династії Південна Сун місто набуло особливого статусу. У 1131 році Юечжоу було перейменовано на Шаосін. Ця назва мала глибоке символічне значення і була пов'язана з девізом правління імператора Гаоцзуна (高宗, 1107–1187) – “Продовження династичного мандата та відродження держави” (紹祚中興), що відповідало загальній ідеологічній програмі легітимізації влади на півдні. Місто стало адміністративним центром регіону і відігравало роль важливого політико-адміністративного осередку поруч зі столичним Ліньянем.

²⁷ Тут Нань Гунбо використовує вислів 徐娘半老 (дослівно: “пані Сюй наполовину стара”), що походить з “Історії Південних [династій]” (“南史”), де йдеться про Сюй Чжаопей (徐昭佩, ?–549), дружину імператора Юань-ді (元帝, 508–555). За переказами, попри напружені стосунки з чоловіком, вона й у зрілому віці зберігала привабливість і мала численних шанувальників. Один із них зауважив, що “пані Сюй, хоч і наполовину стара, все ще сповнена чарівності” (“徐娘雖老, 猶尚多情”) [南史 2004, 267]. Звідси сформувався сталий вираз 徐娘半老, який уживається для позначення жінки середнього віку, що, попри плин років, не втратила вроди та витонченості.

У цьому контексті репліка Лі Цінчжао має виразний відтінок самоіронії. Вона свідомо використовує цей відомий вираз, водночас визнаючи свій вік і дистанціюючись від соціальних очікувань, що накладаються на вдову. Вона ніби іронічно приміряє на себе образ “жінки в літах”, яка все ще здатна справляти враження, у такий спосіб підкреслюючи внутрішню суперечність між соціальною роллю стриманої вдови та відчуттям власної привабливості. Такий риторичний жест не лише виявляє її дотепність і внутрішню свободу, а й надає сцені легкого, грайливого відтінку, що контрастує із загальним трагічним тлом її життя.

²⁸ Під “міністром Ху” (胡尚書), найімовірніше, мається на увазі Ху Суннянь (胡松年, друге ім'я Маолао 茂老, 1087–1146) – впливовий чиновник і літератор Південної Сун. Цей персонаж уже зустрічався в романі (див. епізоди 102–104 [Нань 2025d, 224–225]). Він належав до еліти, яка після падіння Північної Сун і захоплення столиці Бяньцзіна переселилася на південь, сформувавши новий інтелектуальний осередок при дворі в Ліньяні. Вислів про те, що “сорок років – найкраща пора для жінки” (“女人的一生, 最好是四十歲!”), виконує важливу психологічну функцію. Посилаючись на авторитет поважного міністра, Ван Ціюань намагається вивести поетесу зі стану меланхолії та самотності. Це не просто світський комплімент, а спроба легітимізувати право зрілої жінки на особисте життя. У суспільстві, де жіноча привабливість і значущість часто обмежувалися юністю, така думка впливового чиновника була виявом особливої пошани до “зрілої краси”, втіленням якої постає Лі Цінчжао.

²⁹ Ван Дао (王導, друге ім'я Маохун 茂弘, 276–339) – видатний державний діяч, міністр і радник імператора Юань-ді (元帝, 276–323), який відіграв вирішальну роль у заснуванні династії Східна Цзінь (東晉, 317–420). На початку IV ст., під час кривавих міжусобиць та навали кочівників на Північний Китай, він став одним з ініціаторів та організаторів політики масового переселення китайської еліти, інтелектуалів і знатних родів на територію на південь від річки Янцзи. Ця подія увійшла в історію як «переселення “розкішних шат” на південь» (“衣冠南渡”) і стала використовуватися пізніше щодо подібних подій за часів династій Тан і Сун [汉语大词典 1992, 20]. У вірші Лі Цінчжао підкреслюються зовнішній блиск і витонченість сунського двору на півдні, що контрастує з браком видатних державних діячів на кшталт Вана Дао.

³⁰ Лю Кунь (劉琨, друге ім'я Юеши 越石, 271–318) – видатний державний діяч, військовий стратег, поет і музикант кінця династії Західна Цзінь (西晉, 266–316). На відміну від аристократії, що масово переселялася на південь, Лю Кунь протягом майже десятиліття героїчно обороняв оточене ворогами місто Цзіньян (сучасний Тайюань), ставши уособленням патріотичного опору на півночі та незламної вірності династії. Також відомою є легенда про те, як Лю Кунь майстерною грою на *хуцзя* викликав у ворожому війську тугу за домом і

змусив його відступити. У вірші Лі Цінчжао образ Лю Куня уособлює тугу за героями, здатними визволити окуповану північ та повернути втрачені землі.

³¹ Згадані в тексті Укан (武康), Цзясін (嘉興) та Пінван (平望) є важливими стратегічними пунктами, які відігравали ключову роль в обороні Ліньяня. Укан був розташований на північний захід від столиці і прикривав сухопутні підступи з боку внутрішніх районів. Цзясін розташовувався на північному сході, поблизу важливих водних шляхів Великого каналу, що забезпечували транспорт і постачання. Пінван був вузловим пунктом на перетині каналів і річкових маршрутів, що з'єднували провінції Цзянсу і Чжецзян.

Після порівняного затишшя 1131–1133 років, восени 1134 року чжурчжені відновили наступ на південь. Наприкінці року вони знову форсували великі річки, що створило загрозу містам цього регіону. У відповідь Південна Сун розподілила війська на декількох важливих напрямках: частину гарнізонів залишили в Укані, а частину направили до Цзясіна та для укріплення лінії Пінвана, щоб затримати просування ворога і не дати йому дійти до Ліньяня. Детальніше див.: [李心传, 2013, 1518–1586].

³² Сісін (西興) – стратегічно важлива переправа через річку Цяньтан, яка за часів династії Південна Сун слугувала головними “південними воротами” до Ліньяня. Це була одна з основних точок контролю руху на підступах до столиці, а також ключовий транспортний вузол, через який здійснювалися перевезення товарів та постачання для армії.

³³ Учжу (烏珠, також відомий як Ваньянь Цзунбі 完顏宗弼, 1090?–1148) – четвертий син засновника імперії Цзінь Ваньяня Агуда (完顏阿骨打, 1068–1123) та видатний військовий стратег. З юності брав участь у військових походах проти держав Ляо та Сун, здобувши репутацію хороброго та рішучого воєначальника. Саме під його командуванням війська чжурчженів вторглися на південь, захопивши значні території та змусивши сунський двір відступити. У китайській історичній традиції його постать пов'язується з військовою могутністю кочових держав, що становили загрозу існуванню Південної Сун.

³⁴ Хугуан (湖廣) – історичний регіон у Китаї, який за часів династії Сун охоплював території сучасних провінцій Хубей і Хунань. Він був одним з основних напрямків, куди масово тікало населення з півночі, сподіваючись знайти прихисток у важкодоступних озерних районах басейну річки Янцзи. Оскільки цей регіон був віддалений від тодішньої столиці Ліньяня, зв'язок між окремими гілками родів, що розділилися під час втечі, часто втрачався.

³⁵ Лі Хан (李远, ?–?) – єдиний молодший брат Лі Цінчжао, якого вона згадує в «Післямові до “Записів про написи на бронзі та каменях”» (“金石錄後序”, 1135 р.) та “Листі до члена Академії Ханьлінь пана Ці Чунлі” (“投翰林學士綦崇禮啟”). Наразі майже немає інформації про нього. Зазвичай сучасні дослідники вважають Лі Цінчжао дочкою Лі Гефея від першого шлюбу, а Лі Хана – його сином від другого шлюбу [陈祖美 2017, 16]. Однак також є припущення, що вони обоє були дітьми Лі Гефея від другої дружини [诸葛忆兵 2004, 11].

³⁶ Хань Шичжун (韓世忠, друге ім'я Лянчен 良臣, 1089–1151) – видатний військовий діяч Південної Сун та один із найвідоміших полководців у війнах проти чжурчженів. Його штаб був важливим центром військово-адміністративного управління, де служили як військові, так і цивільні радники й талановиті вчені.

³⁷ Деякі дослідники зазначають, що в поетеси, окрім молодшого брата Лі Хана, були й інші брати. Це припущення ґрунтується на написі на кам'яній стелі, встановленій біля північної стіни східного павільйону в залі Ситан на родовому кладовищі Конфуція в Цюйфу: “Управитель карних справ Лі Гефей із Ліся в перший рік правління під гаслом Чуннін (1102 р. – Г. Д.), двадцять восьмого дня першого місяця, разом із Юєм, Цзюном, Хоу, Ханом та [текст втрачено] з пошаною здійснив поклоніння перед гробницею [Конфуція]” (“提點刑獄歷下李格非, 崇寧元年正月二十八日, 率通、迥、逅、远、□恭拜林冢之下”) [徐培均 2013, 44]. Оскільки в цьому написі втрачено ім'я останньої особи та незрозумілими є родинні стосунки між ними, виникають розбіжності в різних роботах дослідників. Наприклад, Ден Хунмей наводить два останні імені як Юань (远) та Май (迈) [邓红梅 2005, 120]. Дослідниця зазначає, що останнього з перелічених осіб “можна впевнено вважати сином Лі Гефея” [邓红梅 2005, 120], і неодноразово називає саме його молодшим братом Лі Цінчжао [邓红梅 2005, 22], однак не подає жодних пояснень на підтвердження цього припущення.

³⁸ Башу (巴蜀) – історичний регіон на південному заході Китаю, що охоплював території сучасної провінції Сичуань і міста Чунцін.

³⁹ Сяошань (蕭山) – стратегічно важливий пункт на південному березі річки Цяньтан, що зараз є одним із районів міста Ханчжоу (провінція Чжецзян). Під час наступу чжурчженів у

1130-х роках ця територія стала ключовим рубезем оборони та одночасно шляхом відступу для сунського двору.

⁴⁰ Кинджал, або *бішоу* (匕首), – короткий двосічний кинджал довжиною близько 30 см, відомий у Китаї ще з часів династії Шан (商朝, 1600–1046 рр. до н. е.) [Yang 1999, 54]. Використовувався як прихована зброя, яку носили за поясом або в одязі. Розглядався як зброя “останнього шансу” або як інструмент для самогубства в ситуаціях поразки, полону чи загрози втрати честі.

⁴¹ Повіт Шен (嵊縣) – адміністративна одиниця, що за часів династії Сун входила до складу префектури Юечжоу (сучасний міський округ Шаосін, провінція Чжецзян).

⁴² Інформації про цю особу немає. Можливо, Нань Гунбо вигадав цього персонажа.

ЛІТЕРАТУРА

Нань Г. (2024), “Лі Цінчжао. Глави I–III / переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 4, с. 149–176. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2024.04.149>

Нань Г. (2025a), “Лі Цінчжао. Глави III–V / переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 1, с. 155–181. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.01.155>

Нань Г. (2025b), “Лі Цінчжао. Глави V–VI / переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 2, с. 173–197. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.02.173>

Нань Г. (2025c), “Лі Цінчжао. Глави VII–VIII / переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 3, с. 212–232. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.03.212>

Нань Г. (2025d), “Лі Цінчжао. Глава IX / переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 4, с. 218–236. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.04.218>

Нань Г. (2026a), “Лі Цінчжао. Глава X / переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 1, с. 239–260. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2026.01.239>

Нань Г. (2026b), “Лі Цінчжао. Глава XI (епізоди 133–145) / переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 2, с. 142–165. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2026.02.142>

Ebrey P. (1993), *The Inner Quarters: Marriage and the Lives of Chinese Women in the Sung Period*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles.

Li Ch. (2000), *The Sage and the Second Sex: Confucianism, Ethics, and Gender*, Open Court, Chicago.

Lorge P. (2015), *The Reunification of China: Peace through War under the Song Dynasty*, Cambridge University Press, Cambridge.

Lu W. (2008), *True to Her Word: The Faithful Maiden Cult in Late Imperial China*, Stanford University Press, Stanford.

Yang J. (1999), *Ancient Chinese Weapons: A Martial Artist's Guide*, YMAA Publication Center, Boston.

陈祖美 (2017), 多少事欲说还休：一代才女李清照, 新世界出版社, 北京.

邓红梅 (2005), 李清照新传, 上海古籍出版社, 上海.

古代汉语词典 (2002), 商务印书馆, 北京.

汉语大词典 (1992), 第九卷, 汉语大词典出版社, 上海.

汉语大词典 (1993), 第十二卷, 汉语大词典出版社, 上海.

禮記正義 (2019), 邵同麟點校, 浙江大學出版社, 杭州.

李心传 (2013), 建炎以来系年要录, 中华书局, 北京.

林義正 (2003), 春秋公羊傳倫理思維與特質, 臺大出版中心, 臺北.

南宮搏 (06.05.1964), “談李清照二”, 新生晚報 新趣, 第五版.

南史 (2004), 楊忠分史主編漢語大詞典出版社, 上海.

全汉赋评注 (2003), 龚克昌等评注花山文艺出版社, 石家庄.

徐培均 (2013), 李清照集笺注, 上海古籍出版社, 上海.

诸葛忆兵 (2004), 李清照与赵明诚, 中华书局, 北京.

REFERENCES

- Nan G. (2024), “Li Tsinchzhao. Hlavy I–III, pereklad z kytaiskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 4, pp. 149–176. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2024.04.149>
- Nan G. (2025a), “Li Tsinchzhao. Hlavy III–V, pereklad z kytaiskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 1, pp. 155–181. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.01.155>
- Nan G. (2025b), “Li Tsinchzhao. Hlavy V–VI, pereklad z kytaiskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 2, pp. 173–197. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.02.173>
- Nan G. (2025c), “Li Tsinchzhao. Hlavy VII–VIII pereklad z kytaiskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 3, pp. 212–232. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.03.212>
- Nan G. (2025d), “Li Tsinchzhao. Hlava IX, pereklad z kytaiskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 4, pp. 218–236. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.04.218>
- Nan G. (2026a), “Li Tsinchzhao. Hlava X, pereklad z kytaiskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 1, pp. 239–260. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2026.01.239>
- Nan G. (2026b), “Li Tsinchzhao. Hlava XI (epizody 133–145), pereklad z kytaiskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 2, pp. 142–165. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2026.02.142>
- Ebrey P. (1993), *The Inner Quarters: Marriage and the Lives of Chinese Women in the Sung Period*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles.
- Li Ch. (2000), *The Sage and the Second Sex: Confucianism, Ethics, and Gender*, Open Court, Chicago.
- Lorge P. (2015), *The Reunification of China: Peace through War under the Song Dynasty*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Lu W. (2008), *True to Her Word: The Faithful Maiden Cult in Late Imperial China*, Stanford University Press, Stanford.
- Yang J. (1999), *Ancient Chinese Weapons: A Martial Artist's Guide*, YMAA Publication Center, Boston.
- Chen Z. (2017), *Duoshao shi yu shuo hai xiu: Yi dai cainü Li Qingzhao*, Xin shijie chubanshe, Beijing. (In Chinese).
- Deng H. (2005), *Li Qingzhao xin zhuan*, Shanghai guji chubanshe, Shanghai. (In Chinese).
- Gudai Hanyu cidian* (2002), Shangwu yin shuguan, Beijing. (In Chinese).
- Hanyu da cidian* (1992), Di jiu juan, Hanyu da cidian chubanshe, Shanghai. (In Chinese).
- Hanyu da cidian* (1993), Di shi'er juan, Hanyu da cidian chubanshe, Shanghai. (In Chinese).
- Liji zhengyi* (2019), Comment. by Gao T. Dianxiao, Zhejiang daxue chubanshe, Hangzhou. (In Chinese).
- Li X. (2013), *Jianyan yilai xi nian yao lu*, Zhonghua shuju, Beijing. (In Chinese).
- Lin Y. (2003), *Chunqiu Gong Yang zhuan lunli siwei yu tezhi*, Taida chuban zhongxin, Taipei. (In Chinese).
- Nan G. (06.05.1964), “Tan Li Qingzhao (Er)”, *Xinsheng wanbao*. *Xin qu*, di wu ban. (In Chinese).
- Nan shi* (2004), Yang Z. (ed.), Hanyu da cidian chubanshe, Shanghai. (In Chinese).
- Quan Han fu pingzhu* (2003), Gong K. deng pingzhu, Huashan wenyi chubanshe, Shijiazhuang. (In Chinese).
- Xu P. (2013), *Li Qingzhao ji jianzhu*, Shanghai gǔjī chūbǎn shè, shànghǎi. (In Chinese).
- Zhuge Y. (2004), *Li Qingzhao yu Zhao Mingcheng*, Zhonghua shuju, Beijing. (In Chinese).

Нань Гунбо

Лі Цінчжао. Глави XI–XII (епізоди 146–159) /

Переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашченко

У цій публікації продовжено переклад історичного роману “Лі Цінчжао” (“李清照”) авторства гонконзького письменника Наня Гунбо (南宮搏, 1924–1983). Представлено переклад XI та XII глав (епізоди 146–159), які виходили з 28 вересня до 11 жовтня 1960 року в

тайванській “Центральній щоденній газеті” (“中央日報”). Події, зображені в цій частині роману, відбуваються приблизно в 1134 році та зосереджені навколо внутрішньої кризи Лі Цінчжао після смерті її чоловіка, проблеми повторного шлюбу та появи в її житті Чжана Жучжоу.

У вступній статті досліджено проблему другого шлюбу Лі Цінчжао крізь призму сунських історичних джерел та пізнішої цінської традиції, яка намагалася заперечити або приховати цей епізод біографії поетеси. Наведено повний переклад “Листа до члена Академії Ханьлінь пана Ці Чунлі” (“投翰林學士綦崇禮啟”) – ключового его-документа Лі Цінчжао, у якому вона описує обставини свого другого шлюбу з Чжаном Жучжоу, домашнє насильство, судовий процес та ув’язнення. Проаналізовано корпус сунських джерел, що підтверджують реальність цього шлюбу, а також розглянуто пізніше визнання Нанем Гунбо власної помилки щодо заперечення повторного шлюбу поетеси під впливом цінських дослідників.

Особливу увагу приділено образу Чжана Жучжоу в романі Наня Гунбо та його співвіднесенню з історичними джерелами. Показано, що письменник свідомо трансформує цю поетку: у листі Лі Цінчжао Чжан Жучжоу постає жорстокою та корисливою людиною, натомість у романі він зображений як посередній, духовно чужий героїні чоловік, чия присутність лише підкреслює її інтелектуальну самотність та внутрішню вразливість.

У примітках наведено пояснення термінів та реалій, а також стислі відомості про історичних осіб, згаданих у романі.

Ключові слова: Нань Гунбо; Лі Цінчжао; Чжан Жучжоу; історичний роман; рецепція

*Переклад надійшов до редакції 31.05.2026
Прийнято до друку після рецензування 9.07.2026
Опубліковано 30.09.2026*